

Ukraine war scenarios and the future of International Order

Alireza Khosravi*

Abstract

Regardless of the analyzes and researches produced about the causes of the war between Russia and Ukraine; What is more important is the future of war and its consequences on the International Order. All the trends we have witnessed since the beginning of the war also confirm that this conflict will not end quickly due to the long distance between the preconditions of the parties to stop the war. This importance makes the necessity of accurate monitoring and reliable and anticipatory analysis of the position of major and regional players as well as the level and type of interactions between actors in transition conditions unavoidable. What is emphasized in this article is the focus on the future. The international order is centered on the war between Russia and Ukraine. From this point of view, the main question that can be asked is:

- What are the most important drivers and future scenarios of the Ukrainian war and the implications of each of these scenarios on the future of the international order?
- Will the war in Ukraine and its consequences strengthen the hegemonic position of the United States and the continuation of the current order led by the United States, or will it provide the conditions for the formation of other types of order?

Keywords: Ukraine war, Russia, the West, complexity, driving forces, scenarios, international order.

Introduction

Regardless of the analyzes and researches produced about the causes of the war between Russia and Ukraine; What is more important is the future of war and its consequences

* Assistant Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, ali.khosravi@ut.ac.ir

Date received: 26/02/2024, Date of acceptance: 17/04/2024

on the International Order. All the trends we have witnessed since the beginning of the war also confirm that this conflict will not end quickly due to the long distance between the preconditions of the parties to stop the war.

Materials & Methods

The intertwined, highly networked and evolving security environment at the internal, regional and international levels of analysis has created an atmosphere of ambiguity and uncertainty for the decision-making system of units. It can confront the existing units in the international environment with a surprise situation - either tactical or strategic - in managing national security and pursuing national goals and interests.

From this point of view, in this article, with an anticipatory approach, plausible & probable scenarios that can be analyzed in a 2-year time horizon focused on the war in Ukraine and its future are discovered, and a brief account of the atmosphere of those scenarios and its relationship with the international order. be provided for this purpose, among the various methods of futures studies, I use the method of critical uncertainty.

Here too, when our approach is anticipation, we should pay attention to the range of effective drivers in a realistic context that provides the possibility of a relative consensus among the elites and experts of that issue. This is possible through more accuracy in the status of drivers and more accurate monitoring of interactions and events in the international environment, as well as benefiting from the perspective of subject matter experts

Discussion & Result

The findings are that the future of war will be affected by five drivers, which are: the level of vulnerability of the West and NATO for the continuation or expansion of the war; the alignment level of EU members and the threshold of tolerance or resilience of European countries and the European community; The level of resilience and feasibility of Russian trade exchanges for the continuation of the war; China's approach to the war in Ukraine and the level of this country's relations with Russia; The level of regional tension in West Asia.

Examining the importance and uncertainty of each driver as well as analyzing the dependency of the drivers in the structural network, confirms that the two drivers include: a) NATO's level of risk taking for the continuation or expansion of the war and b) the level of coherence, resilience and feasibility of continuing Russian trade exchanges for the continuation of the war; It has higher importance and uncertainty

109 Abstract

compared to other propellants. From this point of view, four scenarios for the future of war are envisaged, in each of which the international situation can be estimated which include: "nuclear war", "strategic stalemate", "reinforcement of Russia", and "victorious Russia". These scenarios and why they are formed and their probability are explained in detail in the text of the article.

Conclusion

Although all these scenarios are possible. But among these, the scenarios of “restrained Russia” and “victorious Russia”, which are somewhat contradictory, seem more likely. This is a key point that nothing is certain about the future of the war in Ukraine. In fact, in these two scenarios, it is not very conceivable to expect that NATO and the West will decide to give special weapons to Ukraine or prepare for war with Russia, because the result of this decision may lead to a nuclear war. But whether they can intelligently restrain Russia in terms of economic pressure and imposed sanctions through cooperation with India and other countries such as Saudi Arabia and Iran, or on the contrary, Russians can prevent the effectiveness of sanctions by cooperating with other governments, it will determine the future situation.

Obviously, if the "Victory Russia" scenario is realized, the current international order will definitely change, and on the other hand, if Russia is restrained, the current order, which is currently in transition, will return to a stable point with the representation of America!

Bibliography

- Asadi, Ali Akbar (1401). "Russia-Ukraine War: Prospects, Consequences", Tehran, Policy Report, Oghof futures studies Institute. [in Persian]
- Akumar, Bahadur (2022). "With the sudden cut of oil, Saudi Arabia slapped Biden and helped Putin", Institute of Humanities and Cultural Studies, International Order Conference Channel. [in Persian]
- Alaei, Hossein (1401) "Europe's Cold Winter 2022: From Myth to Reality", Tehran, Policy Report, Oghof futures studies Institute. [in Persian]
- Khosravi, Alireza; Asadi, Ali Akbar (1402). "International order and future scenarios", Tehran, Strategic Studies Research Institute [in Persian]
- Khosravi, Alireza (1401). "futures studies; Its methods and applications", Tehran, Oghof futures studies Institute. [in Persian]
- Khosravi, Alireza (1401) "Ukraine war and its relationship with the national security issues of Iran", Tehran, Ayande Pazhoi, Vol.4 No 86 ,pp3-5 [in Persian]

- Simbar, Reza and Hedayati Shahidani, Mehdi (2012), changing trends in relations between Russia and the United States of America (negotiation and cooperation, competition and conflict), *Central Asia and Caucasus Quarterly*, No. 81, Spring. [in Persian]
- Shekahi, Saeed (1401). "Misperceptions of Putin and the 2022 war of Ukraine", Tehran, *Central Eurasia Studies*, Volume 15, Number 2, Fall and Winter 1401, pp. 265-288[in Persian]
- Alaei, Hossein (1401) "Ukraine and Putin's nuclear threats" Tabnak news agency, available at: <https://www.tabnak.ir/fa/news/1147298/>
- Kahramanpour, Rahman (1400), Meeting of America and the International Order, Policy Report .Tehran, Oghof futures studies Institute. [in Persian]
- Niakoui, Seyed Amir Niakoui and Safari, Asghar (2017), Russia's behavioral pattern in the international system: trying to achieve the optimal power balance (2018-2014), *Central Asia and Caucasus Quarterly*, No. 103, Fall. [in Persian]
- Valizadeh, Akbar and others (2014), the impact of the 2014 Ukraine crisis on the relations between Russia and the United States, *Central Eurasian Studies*, Volume 8, Number 1, Spring and Summer. [in Persian]
- Euronews, 06/02/2023 "Inflation rate in the euro zone reached the lowest level in the last 14 months". Available at: <https://parsi.euronews.com/2023/06/02/euro-area-annual-inflation-is-expected-to-be-61-in-may-2023>[in Persian]
- Euronews (2023) "The deployment of nuclear weapons in Belarus is a warning to the West". Available at: <https://parsi.euronews.com/2023/06/17/russias-declared-goals-ukraine-putins-words-deployment-nuclear-weapons-in-belarus-warni>
- Barbashin, Anton and Hannah Thoburn (2014), "Putin's Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea", *Foreign Affairs*, March 31, Available at: <http://www.foreignaffairs.com/141080/anton-barbashin-andhannah-thoburn/putins-brain>, (Accessed on: 3/09/2022).
- Brands ,Hal (2022). "China, Russia and Iran Are Slowly Ganging Up on the US ".bloomberg, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-09-01/china-russia-and-iran-are-slowly-ganging-up-on-the-us?leadSource=uverify%20wall>
- Burchard, Hans (2022)Germany's Scholz inks gas deal with United Arab Emirates). politico ,Available at: <https://www.politico.eu/article/germany-olaf-scholz-gas-deal-united-arab-emirates-human-rights-gulf-energy-crisis/>
- Göktug, Morçöl(2001). "What Is Complexity Science? Postmodernist or Postpositivist?" *EMERGENCE*, Volume 3, Issue1,p: 104–19
- Economist intelligenc (13th Oct 2022)."Energy crisis will erode Europe's competitiveness in 2023", Available at: <https://www.eiu.com/n/energy-crisis-will-erode-europe-competitiveness-in-2023/>
- Götz, Elias and Jørgen Staun (2022), "Why Russia Attacked Ukraine: Strategic Culture and Radicalized Narratives", *Contemporary Security Policy*, Vol. 43,No. 3, pp. 482-497, (doi: 10.1080/13523260.2022.2082633)

111 Abstract

- Haass ,Richard (2022).” A Ukraine Strategy for the Long Haul ;The West Needs a Policy to Manage a War That Will Go On”. Foreignaffairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-06-10/ukraine-strategy-long-haul>
- https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf : US national security strategy,2015
- <https://www.teletrader.com/biden-the-world-is-at-an-inflection-point/news/details/59886234?internal=1&ts=1686829886583>
- <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-2-20-23/index.html>
- <https://energynews.pro/en/can-russian-gas-be-replaced-in-europe>
- International Monetry Fund (2022).”Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply”, IMF WORKING PAPERS. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>
- Lucente Adam(2022).” Qatari oil, gas exports up 100% in 2022”. al-monitor. Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2022/09/qatari-oil-gas-exports-100-2022#ixzz85M7gR8Rs> “
- McFaul, Michael (2014), “Moscow’s Choice.” Foreign Affairs, November/December. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europecaucasus/2014-10-17/faulty-powers>, (Accessed on: 21/06/2022).
- Mearsheimer, John (2022), “Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault?”, Foreign Affairs, September/October, Available at: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-h-mearshimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-wests-fault>,(Accessed on: 21/08/2022)
- Noureddine, Ali(2022).” Qatar Takes The lead in Europe’s Race for Gas”. Fanack. Available at: <https://fanack.com/economy/features-insights/qatar-takes-the-lead-in-europes-race-for-gas~242345>
- Snyder, Timothy (2014), “Putin’s New Nostalgia”, New York Review of Books, Available at: <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2014/nov/10/putinnostalgia-stalin-hitler/>, (Accessed on: 21/08/2022).
- Walker, W. E., Harremoës, P., Rotmans, J., van der Sluijs, J. P., van Asselt, M. B. A., Janssen, P., et al. (2003). Defining uncertainty: A conceptual basis for uncertainty management in model based decision support. *Integrated Assessment*, 4(1), 5–17.
- Vincent A. W. J. Marchau • Warren E. Walker • Pieter J. T. M. Bloemen • Steven W. Popper (2019). ”Decision Making under Deep Uncertainty “springer: Open Access (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل

علیرضا خسروی*

چکیده

پیچیدگی ناشی از تحولات سریع، روابط شبکه‌ای، رویدادهای بزرگ و تغییرات مکرر در رویکردها و سیاست‌های دولت‌های بزرگ در دوران گذار، وضعیتی از عدم قطعیت عمیق را بر آینده نظم چیره می‌سازد که امکان برآورد و پیش‌بینی قابل‌اتکا از چگونگی آنرا ناممکن و با تناقضات درونی مواجه می‌سازد. در این مقاله با محوریت جنگ اوکراین به عنوان یک رویداد کلیدی در وضعیت آینده نظم بین‌الملل، به این سوال پرداخته می‌شود که سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل کدامند؟ برای پاسخ به این پرسش تلاش شده است از رویکرد آینده‌نگری و روش عدم قطعیت کلیدی که از رویکردهای متناظر با روش شناسی پیچیدگی در فلسفه علم است استفاده شود.

یافته‌های حاصله موید آن است که از مجموع ۵ پیشران اصلی شکل دهنده به آینده جنگ اوکراین، دو پیشران: الف) سطح ریسک‌پذیری ناتو برای تداوم یا تسری جنگ، و ب) سطح انسجام، تاب‌آوری و امکان‌پذیری تداوم تبادلات تجاری روسیه برای ادامه جنگ؛ از عدم قطعیت و اهمیت بالاتری برخوردار بوده و در مجموع چهار سناریو شامل: «جنگ هسته‌ای»، «بن‌بست استراتژیک»، «مهار روسیه»، و «روس پیروز» را به عنوان سناریوهای دارای احتمال وقوع بالا تا دو سال آینده قابل‌تصور می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: جنگ اوکراین، روسیه، غرب، پیشران، سناری، نظم بین‌المللی.

* استادیار گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ali.khosravi@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۱/۲۹

۱. مقدمه

اهمیت مسأله نظم بین‌الملل و تحولات آن به مثابه پر قدرت‌ترین و کلان‌ترین متغیر اثرگذار بر رویکردها و جهت‌گیری‌های کنشگران بین‌الملل، موجب شده است تا این مفهوم و تحولات آن همواره مورد توجه متخصصین رشته روابط بین‌الملل بوده و حجم وسیعی از آثار پژوهشی و مباحثات علمی را به خود اختصاص دهد. به لحاظ لغوی، نظم بر وجود نوعی از ترتیبات، الگومندی و قاعده مندی در برابر بی‌نظمی، آناشسی، جنگ همه علیه همه، آشفتگی دلالت می‌کند و شاید بتوان آنرا دالی پرمایه در نظر گرفت که در بهترین شکل تعریف آن در تشخیص ضد آن یا بی‌نظمی قابل شناسایی باشد. (خسروی، ۱۴۰۲). از این منظر، نظم را می‌توان به اکسیژن تشبیه کرد که آن را نمی‌بینیم و ارزش واقعی آن را درک نمی‌کنیم مگر زمانی که با کمبود آن روبرو شویم که در این صورت آنچه برای عملکرد عادی جوامع و اقتصادها ضروری است، ناپدید می‌شود (Haass, 2022). جان ایکنبری بر این تأکید دارد که نظم نهادینه نظم است که بر محور نهادهای سیاسی و حقوقی مورد توافق شکل گرفته است، نهادهایی که در جهت احقاق حقوق و محدود کردن اعمال قدرت به کار گرفته می‌شود. در این نظم قدرت محدود می‌شود تا پیامدهای آن کاهش یابد. (Ikenberry, 2006, 57-63)

فارغ از مباحث نظری و مفهومی، در دو دهه اخیر و بویژه از اواخر دوره بوش پسر که همزمان با بروز بحران‌های مالی و اقتصادی در آمریکا، نشانه‌هایی از تغییر در باور پیشینی معطوف به نظم نوین جهانی مشاهده شد، ایده امکان‌پذیری تغییر در نظم بین‌الملل مورد توجه جدی تر صاحب‌نظران قرار گرفت. روند افزایشی تمرکز بر تولیدات معطوف به وضعیت نظم بین‌الملل در متن وقوع برخی پدیده‌ها همچون به قدرت رسیدن ترامپ در آمریکا و تشدید نقش چالش‌گری قدرت‌های بزرگ و منطقه‌ای تداوم یافت. از این میان آنچه که بیش از همه علاوه بر صاحب‌نظران رشته روابط بین‌الملل، توجه مقامات سیاسی دولت‌های مختلف را به مسأله نظم بین‌الملل جلب کرد، دو پدیده پاندمی ویروس کرونا و سپس جنگ روسیه و اوکراین بود. اظهارات صریح و شفاف مقامات عالی‌قدرت‌های بزرگ در فرانسه، روسیه، چین، اتحادیه اروپا و آمریکا پیرامون تغییر و تحول در نظم بین‌الملل موجب شد تا علاوه بر آثار پژوهشی، شاهد افزایش چشم‌گیر جلسات خبرگی و کارشناسی در قالب همایش‌ها و نشست‌های علمی و راهبردی در سطح جهان باشیم.

علی‌ایحال، در فضایی که هژمونی آمریکا در برخی از شاخص‌ها نسبت به رقبای اصلی رو به افول است، دولت آمریکا به عنوان نماینده نظم هژمونیک و ماهیت نئولیبرالی این نظم نه می‌

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۱۵

تواند و نه می‌خواهد که براحتی عرصه را به رقبای خود واگذارد. اواما در مقدمه دومین سند امنیت ملی آمریکا در دوران ریاست جمهوری خود ضمن تصریح بر ضرورت اتخاذ استراتژی «صبراستراتژیک»، بر اجتناب‌ناپذیر بودن ایفای نقش رهبری برای ایالات متحده تاکید می‌کند (US national security strategy, 2015)، و مشابه همین مواضع البته با شفافیت و جدیت بیشتر تا اکنون که بایدن در کاخ سفید حضور دارد تداوم دارد. او تاکنون در چندین سخنرانی مهم خود و از جمله در زمان حضور در لهستان که بلافاصله پس از دیدار از اوکراین ارائه کرده است از مفهوم خاصی با عنوان «دوران سرنوشت ساز» (inflection point) برای ایالات متحده آمریکا، برای دموکراسی، برای جهان، برای اقتصاد جهانی استفاده می‌کند که تحلیل زمینه مند آن گویای اجتناب‌ناپذیری نقش رهبری آمریکا و تلاش برای ممانعت از تغییر نظم بین‌المللی است (U.S. President Joe Biden 20/2/2023). در ادامه همین تلقی از وضعیت نظم بین‌المللی است که بایدن بر ضرورت اتخاذ تصمیمات خاص تصریح می‌کند: U.S. President Joe Biden 20/2/2023

«تصمیمات اتخاذ شده طی پنج سال آینده جهان را برای دهه‌ها شکل خواهد داد»

به همین دلیل که مقامات آمریکایی انتظار دارند تا با طراحی و پیگیری اقداماتی خاص مانع از تغییر نظم هژمونیک با ماهیت نئولیبرالی آن شوند؛ جنگ اوکراین می‌تواند به مثابه یک کیس ویژه نقش برجسته‌ای در آینده نظم بین‌الملل و تحلیل آن ایفا کند. در کنار تمامی مختصات این جنگ، آنچه که بیش از همه به جنگ اوکراین معطوف به نظم بین‌الملل و تحولات آن موضوعیت می‌بخشد تقابل قدرت‌های بزرگ است. شاید این نخستین رخداد بین‌المللی دهه‌ها پس از پایان جنگ سرد است که شاهد تقابل جدی و صریح میان قدرت‌های بزرگ هستیم. روابط روسیه با آمریکا به عنوان رهبر نظم جدید جهانی پس از جنگ سرد در طول دهه‌های پس از ۱۹۹۰ با فراز و نشیبها و نوسانات مختلفی همراه بود. دوران ریاست جمهوری بوریس یلتسین که با خوش بینی نسبت به غرب آغاز شد به واسطه دلایلی همچون تداوم بحران اقتصادی داخلی و به ویژه بحران مالی سال ۱۹۸۸، بحران کوزوو و مهم تر از آن مسئله گسترش ناتو به شرق با تشدید بدگمانی نسبت به غرب خاتمه یافت. روابط میان ایالات متحده و روس‌ها تا اواخر دوره دوم ریاست جمهوری ولادیمیر پوتین و جورج بوش شامل موارد بسیار زیادی از تناقض در جهت گیری و تضاد نگاهها بود. روند این روابط فاقد هر نوع استمرار، تداوم و ثبات بود. به نوعی که در سال‌های ابتدایی هزاره سوم نشانه‌هایی از رقابت جدی مبتنی بر تعارض و حداکثرسازی تضاد منافع جلوه می‌نمود و در مرحله بعدی الگوی رفتاری دو کشور شامل نشانه‌های همکاری و فهم مشترک از

موضوع مقابله با تروریسم بود (سیمبر و هدایتی شهیدانی، ۱۳۹۲: ۶۲-۷۳). به رغم بروز اختلافات و چالشهایی در روابط روسیه و غرب در دوره دوم پوتین و تداوم نسبی آن در دوره ریاست جمهوری مدودف، اصلی ترین مرحله تنش و تقابل مسکو با غرب به دوره سوم ریاست جمهوری پوتین بعد از ۲۰۱۲ مربوط بوده است، مرحله ای که در آن بحران اوکراین به اصلی ترین نماد تقابل روسیه و غرب تبدیل شد. سال ۲۰۱۴ و الحاق کریمه به روسیه، به عنوان یک تحول بی سابقه به اوجگیری تنشها میان روسیه و آمریکا در بیش از دو دهه اخیر منجر شد. با وجود این، نوع واکنش های عملی غرب و آمریکا به این اقدام منجر به برجسته شدن این برداشت شد که هرچند در کوتاه مدت و میان مدت، روابط مسکو - واشنگتن شاهد دوره ای از تشدید تنشها خواهد بود؛ اما این امر در بلندمدت به تغییر ماهیت روابط آنها و تبدیل آنها از دو «رقیب» به دو «دشمن» منجر نخواهد شد (ولی زاده و دیگران، ۱۳۹۴، ۱۷۵)، این در حالی است که جنگ ۲۰۲۲ و حمله روسیه به اوکراین شرایط جدیدی را رقم زد. هر چند آمریکا در طول سالهای متمادی چین و روسیه را به عنوان دو تهدید اصلی این کشور معرفی کردند، اما با وقوع جنگ اوکراین در سال ۲۰۲۲ روسیه به عنوان تهدیدی فوری تر مطرح شده و تلاشهای آمریکا برای ناکام گذاشتن مسکو در اوکراین و بهره گیری از این بحران برای تشدید قطبیت نظام بین الملل باعث شد تا روسها به تصورات و سیاستهای جدیدی در قبال آمریکا شکل دهند. لذا در حالی که در دهه های پیشین همواره ترکیبی از رقابت و همکاری در روابط روسیه و آمریکا مشهود بوده است، در شرایط جدید بدبینی ها در مورد هرگونه تحول مثبت در روابط در دوره های آتی بسیار تشدید شده و نگرشهای معطوف به رقابت و تعارض در روابط شدت گرفته است. (اسدی، ۱۴۰۱). از این رو، جنگ روسیه و اوکراین در سال ۲۰۲۲ به مثابه مهمترین تحول نظامی و ژئوپلتیک برای اروپا و غرب از زمان جنگ جهانی دوم محسوب می شود. نگرانیهای امنیتی روسیه از گسترش ناتو و حضور نیروهای غربی در مرزهای غربی این کشور به عنوان تهدید، نقش موثری در واکنش روسیه به تحولات اوکراین و در نهایت مداخله نظامی در این کشور _ در شرایطی که غرب حاضر به پذیرش نقش بی طرفانه به اوکراین در معادلات خود با مسکو نبود _ داشت. با این حال درک خاص رهبران روسیه از تحولات جهانی از جمله تلقی ضعف و شکافهای جدی در اروپا و آمریکا و روبرو بودن با فرصتهایی جدید برای ایجاد تغییرات ژئوپلتیک در مرزهای غربی خود به عنوان فرصتهایی بودند که انگیزه مسکو بر مداخله نظامی در اوکراین را تشدید کرد. به عبارتی پوتین با جمع بندی مجموعه چالشها و فرصتها در روابط با آمریکا و غرب و این برداشت که غرب در

بحرانهای جهانی با ضعف عمل می‌کند سعی کرد در نقطه و زمان مناسب با طرحی جدید اثرگذاری بالایی در معماری امنیتی اروپا داشته باشد. (قهرمان پور، ۱۴۰۱) به خصوص اینکه در شرایط در اولویت قرارگرفتن مهار چین برای امریکا، همگرایی اروپایی بسیار دچار ضعف شده بود و روسیه را در برابر فرصتی جدید و تاریخی از منظر رهبران مسکو قرار داد.

به هر تقدیر، فارغ از تحلیل‌ها و آثار تولید شده پیرامون علل وقوع جنگ اوکراین که دلایل سیاست تهاجمی روسیه نسبت به اوکراین را در داخل این کشور (McFaul, 2014) و در فرهنگ راهبردی (Götz&Jørgen, 2022)، ویژگی‌های فردی رهبران (Snyder, 2014) یا باورهای تصمیم‌گیران میدانند (Barbashin& Thoburn, 2014)؛ و بالعکس آثار و نظریه پردازانی همچون میرشایمر (Mearsheimer, 2022) که دلایل تهاجمی شدن سیاست خارجی روسیه نسبت به اوکراین را در سیاستهای غرب و نادیده گرفتن ارزش‌های روسیه تبیین می‌کنند (شکوهی، ۱۴۰۱: ۲۷۱)؛ آنچه که از اهمیت ویژه تری برخوردار است، آینده جنگ و پیامدهای آن است. علیرغم گذشت یک سال از آغاز این جنگ و اصرار شدید طرفین بر مواضع پیشینی و نیز سایر تحولات بین‌المللی، در وضعیتی قرار داریم که به آسانی نه می‌توان آینده جنگ را پیش بینی کرد و نه زمان مشخصی را برای خاتمه آن انتظار داشت. به بیانی دیگر، اگرچه تلاش‌های زیادی از سوی کشورهای مختلف برای پایان دادن به جنگ صورت می‌گیرد، اما به نظر می‌رسد که جنگ روسیه علیه اوکراین بدلیل فاصله زیاد میان شرایط دو طرف برای پایان یافتن جنگ به سرعت تمام نخواهد شد. برای روسیه پایان جنگ و مصالحه زمانی مطلوب است که شرایطی نظیر: الف) اعلام رسمی اوکراین مبنی بر پذیرش الحاق استان‌های اشغال شده دوهانسک و دونباس و نیز جزیره کریمه به روسیه و نداشتن هیچگونه ادعای ارضی توسط اوکراین در باره آن‌ها و نیز در باره اراضی اشغالی شرق اوکراین، ب) تضمین دادن دولت اوکراین به روسیه مبنی بر عدم پیوستن آن کشور به پیمان ناتو برای همیشه، ج) بی طرف ماندن اوکراین در ارتباط با اختلافات آمریکا، اروپا، غرب و روسیه، د) خاتمه دادن دولت اوکراین به نقض حقوق روس تبارها، ر) حفظ حضور ناوگان دریایی روسیه در سواستوپل و دریای سیاه، ز) روی کار آمدن یک دولت طرفدار روسیه در اوکراین جهت تضمین خواسته‌های فوق محقق شود. در طرف مقابل اما اوکراین نیز به دنبال آنست که جنگ زمانی پایان یابد که الف) ارتش روسیه به تجاوزات خود علیه سرزمین اوکراین پایان دهد و تمامی اراضی اشغالی اوکراین را تخلیه کند، روسیه تمامیت ارضی اوکراین را به رسمیت بشناسد، روسیه در امور داخلی اوکراین دخالت نکند و به حاکمیت ملی آن کشور احترام بگذارد. بنابراین مشخص می‌شود که فاصله خواسته‌های طرفین جنگ آنقدر زیاد است

که رسیدن به صلح کار دشواری است. (علایی، ۱۴۰۱). ریچارد هاس، در این رابطه می گوید (Haass, 2022):

جنگ‌ها تنها به یکی از این دو راه ختم می‌شوند: یا یک طرف اراده خود را بر طرف دیگر تحمیل می‌کند، ابتدا در میدان نبرد و سپس در میز مذاکره، یا زمانی که هر دو طرف مصالحه‌ای را می‌پذیرند که بر جنگیدن ترجیح می‌دهند. در اوکراین، هیچ‌یک از این سناریوها به این زودی محقق نخواهد شد... پس نتیجه اجتناب ناپذیر این است که این جنگ ادامه خواهد داشت - و ادامه خواهد داشت.

این وضعیت، بحث و گمانه زنی پیرامون این جنگ و آینده آنرا کماکان در صدر همه مسائل مورد توجه صاحب‌نظران و محققین قرار داده است. با توجه به اهمیت بسیار بالای این جنگ و پیامدهای آن بر آینده نظم بین‌المللی، رصد دقیق و تحلیل قابل اتکا و آینده‌نگر از جایگاه بازیگران بزرگ و منطقه‌ای و نیز سطح و نوع تعاملات میان کنشگران در شرایط گذار از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر در سطح سیاست‌گذاری راهبردی محسوب می‌شود. بدیهی است که برای این منظور می‌توان از زوایای مختلف و از سطوح تحلیل متفاوتی به آینده نظم بین‌الملل و دلالت‌های آن برای بازیگران مختلف و از جمله جمهوری اسلامی ایران نگریست. آنچه که در این مقاله بر آن تصریح می‌شود تمرکز بر آینده نظم بین‌الملل با محوریت جنگ روسیه و اوکراین است. از این منظر، سوال اصلی که قابل طرح است اینک:

- سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های هر یک بر آینده نظم بین‌الملل کدام است؟

- آیا جنگ اوکراین و پیامدهای آن موجب احیای هژمونی آمریکا و تداوم نظم فعلی به رهبری آمریکا خواهد شد یا شرایط را برای شکل‌گیری انواع دیگری از نظم فراهم می‌کند؟

۲. روش‌شناسی و روش پژوهش

برخلاف رویکردهای نیوتونی که با مختصاتی نظیر خطی بودن بر امکان‌پذیری کشف قوانین و در نتیجه تبیین و پیش‌بینی تصریح دارد، رویکردهای معطوف به پیچیدگی و آشوب در فلسفه علم ضمن شباهت‌های هستی‌شناختی با رویکردهای پوزیتیویستی، از منظر معرفت‌شناختی امکان‌پذیری بینی را بواسطه عدم قطعیت ناشی از روابط غیرخطی و تکثر متغیرهای دخیل که

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۱۹

بصورت شبکه‌ای بر هم اثرگذار و اثرپذیراند، و نیز ویژگی‌هایی نظیر پویایی، خودسازماندهی مورد نقد جدی قرار می‌دهند (Göktug, 2001: 104-107). از این منظر آینده‌پژوهی رویکردی روش‌شناختی است که بر بنیان فلسفه پیچیدگی و عدم قطعیت استوار است. چنانچه فلسفه وجودی آینده‌پژوهی را در مفهوم کلیدی عدم قطعیت جستجو کنیم، انتظاری که شکل می‌گیرد دسته‌بندی رویکردهای مختلف به تولیدات آینده محور مبتنی بر سطح عدم قطعیت است. دسته‌بندی ارائه شده در دیدگاه واکر که مکمل رویکرد پوپر است این امکان را فراهم می‌کند. در این رویکرد او با سطح‌بندی عدم قطعیت در طیفی از امکان تشخیص قطعی تا جهل و ابهام کامل، چهار نوع سیستم را مبتنی بر چند شاخص از یکدیگر متمایز می‌کند. (Walker, 2003) فایده مندی این دسته‌بندی ارجاع آن به نوع محصولی است که در حوزه سیاستگذاری قرار است تدوین شود. به همین دلیل می‌توان با اقتباس از این رویکرد واکر، تصویر چهار سیستمی او را به شکل زیر عرضه کرد که به خوبی تفاوت میان انواع محصولات آینده محور را مبتنی بر سطح عدم قطعیت و در نتیجه نوع روش‌های مورد استفاده در هر سیستم نشان می‌دهد. (خسروی، ۱۴۰۱: ۱۸)

		سطوح عدم قطعیت					
		سطح یک	سطح دو	سطح سه	سطح چهار		
		پیش‌بینی	کشف و برآورد	آینده‌نگاری	آینده‌پژوهی		
زمینه‌ها	قطعیت کامل					عدم قطعیت کامل	
مفهوم آینده		آینده قطعی	آینده‌های محتمل	آینده‌های باورپذیر	آینده‌های ممکن		
روش‌های مورد استفاده		روش‌های مبتنی بر داده	روش‌های مبتنی بر داده و خبرگی	روش‌های مبتنی بر تعامل	روش‌های مبتنی بر خلاقیت		

تصویر: سطوح عدم قطعیت و انواع رویکردها به آینده

(Marchau, 2019: p.9)

مطابق با شاخص‌های اشاره شده در تصویر فوق، هنگامیکه در خصوص سناریوهای نظم بین‌الملل و یا تاثیر جنگ اوکراین بر سناریوهای آینده نظم بحث می‌کنیم مقصود ما قبل از هر چیز سطح چهارم است، لیکن از آنجا که کشف آینده‌های ممکن فضای متکثری از سناریوها را تولید می‌کند، فایده مندی آن بویژه زمانی که از موضع سیاستگذاری به موضوع می‌نگریم را به

شدت کاهش می دهد. به همین دلیل آنچه که ضرورت دارد حرکت از تولید آینده پژوهی به سمت آینده نگاری است. محیط امنیتی درهم تنیده، شدیداً شبکه ای شده و متحول پیرامون در سطوح تحلیل داخلی، منطقه ای و بین المللی، موجب شکل گیری فضای ابهام و عدم قطعیت برای نظام تصمیم گیری واحدها اعم از قدرت های بزرگ و کوچک شده و می تواند واحدهای موجود در محیط بین المللی را در مدیریت امنیت ملی و پیگیری اهداف و منافع ملی با وضعیت غافلگیری - اعم از تاکتیکی یا راهبردی - مواجه سازد.

از این منظر در این مقاله تلاش می شود تا با رویکردی آینده نگر، سناریوهای باورپذیری که در یک افق زمانی ۵ ساله معطوف به جنگ اوکراین و آینده آن قابل تحلیل باشد کشف، و روایتی مختصر از فضای آن سناریوها و رابطه آن با نظم بین المللی ارائه شود. برای این منظور از میان روش های مختلف آینده پژوهی در ذیل رویکردهای کیفی و کمی، من از روش عدم قطعیت بحرانی که برگرفته از دیدگاه پیتر شوارتز است استفاده می کنم. برای این منظور، پس از بیان مسله و شکافتن ابعاد آن باید به احصاء پیشران های شکل دهنده به سناریوها پرداخت. در اینجا نیز هنگامیکه رویکرد ما آینده نگرانه باشد باید به طیف پیشران های اثرگذار در بستری واقع بینانه که امکان اجماع نسبی را میان نخبگان و متخصصین آن مسأله فراهم نماید، توجه داشت. این مهم از طریق دقت بیشتر در وضعیت پیشران ها و رصد دقیق تر تعاملات و رخدادهای محیط بین الملل و نیز بهره مندی از دیدگاه خبرگان موضوع ممکن می شود.

۳. پیشران های موثر بر آینده جنگ اوکراین و وضعیت نظم بین الملل

منظور از پیشران، نیرویی است که صحنه و محیط کلان را متحول کرده و تغییر می دهد. پیشران ها از دو جهت برای ما دارای اهمیت هستند، از یک سو، در مقام توصیف، آینده را بر مبنای آن ها توصیف می کنیم و از سوی دیگر، تجویزهایی که برای تغییر در آینده ارائه می شوند نیز متکی به همین نیروهای پیشران است. ممکن است در زمان پژوهش، پیشران ها بالفعل یا بالقوه باشند، مهم این است که هر آنچه نیروی تغییر آینده را در موضوع مورد پژوهش دارد برشمرده باشیم. مطالعه پیشران ها به ما می آموزد که آینده را چگونه و با چه عناصر و عواملی توصیف کنیم. (پدرام و احمدیان، ۱۳۹۴: ۱۸۷). بدیهی است چنانچه موضوع و محور بحث ما آینده نظم بین الملل باشد، می توان پیشران های متعددی را در ابعاد موضوعی مختلف برشمرد. با وجود این - همچنانکه پیشتر نیز اشاره شد - آنچه که در این مقاله محور بحث است نه سناریوهای آینده نظم بین الملل در حالت کلان و کلی، بلکه تمرکز بر آینده نظم بین الملل از

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۲۱

زاویه جنگ اوکراین و پیامدهای این جنگ است. از این رو، مهمترین پیشران‌هایی که می‌توانند در دو حالت تهدید راهبردی یا فرصت راهبردی، جنگ اوکراین را به مبدأ شکل‌گیری نظم آینده مبدل کند؛ به این شرح هستند:

۱.۳ میزان ریسک‌پذیری غرب و ناتو برای تداوم یا تسری جنگ

مقصود از ریسک‌پذیری، آمادگی برای ورود به جنگ است، به این معنا که غرب و اروپا در پیشبرد برنامه‌های خود در تقویت نظامی اوکراین ملاحظه راهبردی خاصی نداشته باشد. بدیهی است که ریسک‌پذیری مفهومی نسبی است. آنچه که بیشترین و بالاترین سطح ریسک‌پذیری را موضوعیت می‌بخشد آمادگی برای حتی جنگ هسته‌ای است که می‌تواند از پیامدهای پیشبرد سیاست‌های خاص باشد. در این خصوص روس‌ها بارها بر امکان بروز جنگ هسته‌ای هشدار داده‌اند.

علیرغم این تهدیدات، ولادیمیر پوتین در جریان گفتگوها در نشست عمومی مجمع بین‌المللی اقتصادی سن پترزبورگ (SPIEF-2023) ضمن تصریح بر اینکه روسیه بدلیل دراختیار داشتن تسلیحات هسته‌ای بیشتر نسبت به کشورهای ناتو، نیازی به استفاده از تسلیحات هسته‌ای ندارد؛ نگرش منفی خود را به استفاده از سلاح‌های هسته‌ای تاکتیکی مورد تأکید قرار داده و یادآور می‌شود که روسیه تنها در صورتی از این نوع سلاح استفاده می‌کند که تمامیت ارضی، استقلال، حاکمیت و موجودیت این کشور در معرض تهدید قرار بگیرد.

سلاح‌های هسته‌ای برای تضمین امنیت ما به معنای وسیع کلمه و موجودیت کشور روسیه ایجاد شده‌اند. البته ما اولاً در شرایط کنونی نیازی به استفاده از این نوع سلاح‌ها نداریم و ثانیاً خود بحث در این زمینه آستانه امکان استفاده از سلاح هسته‌ای را کاهش داده و خطرناک است. (خبرگزاری تاس، 2023/17/6)

با این وجود، تصمیم روسیه برای استقرار سلاح‌های هسته‌ای تاکتیکی در خاک بلاروس _اگرچه به تصریح روسیه ناقض رژیم عدم اشاعه نیست، لیکن می‌تواند هشدار جدی برای ایجاد تحول در یکی از اصلی‌ترین رژیم‌های امنیتی بین‌المللی که ضامن امنیت بین‌المللی محسوب می‌شد به شمار آید. پوتین این اقدام را تصمیمی دفاعی و در راستای بازدارندگی تلقی می‌کند لیکن همزمان بر این نکته تصریح می‌کند که (یورونیوز، ۲۰۲۳):

«انتقال سلاح‌های هسته‌ای تاکتیکی به بلاروس، تنها یک عامل بازدارنده است. بنابراین هرکسی که به تحمیل شکست استراتژیکی به ما فکر می‌کند، نباید این وضعیت را فراموش کند.»

آنچه که بیش از هرچیز مفهوم ریسک‌پذیری را در تصمیم غرب برای کمک نظامی به اوکراین و سطح مداخله در جنگ پرابهام می‌کند، امکان بروز اشتباهات یا رخدادهای ناخواسته و البته تحریک آمیز است. اظهارات محتاطانه مقامات اروپایی متعاقب افشای اخباری مبنی بر حمله پهبادی به کاخ کرملین و نیز نوع واکنش‌های اروپا و آمریکا و روسیه به انهدام سد همگی افشاگر ملاحظات جدی در طرفین برای ورود به تنش‌های بی‌بازگشت است.

روسها حمله هواپیماهای بدون سرنشین اوکراینی به کاخ کرملین و حملات مداوم به منطقه بلگوراد را تلاش‌هایی برای تحریک روسیه به یک واکنش قدرتمند و اقدام تلافی‌جویانه سخت می‌دانند. اظهارات رئیس‌جمهور روسیه در این خصوص البته همزمان که نشانگر ملاحظه روس‌ها برای ورود به تنش جدی است، امکان‌پذیری و احتمال واکنش سخت را منتفی نمی‌کند. پوتین در پاسخ به سؤالی در این باره می‌گوید (خبرگزاری تاس به نقل از پوتین، ۲۰۲۳):

این تلاشی است برای تحریک ما به اقدامات ملموس، جدی و قدرتمند. تلاش برای آسیب رساندن به کرملین، اقامتگاه رئیس‌جمهوری روسیه، حملات به منطقه بلگوراد و مناطق مجاور مرزی، همه با هدف تحریک ما به اقدامات تلافی‌جویانه صورت می‌گیرد. باید توجه کنید، اگر ما پنج مجموعه موشکی پاتریوت را در نزدیکی کی‌یف ویران کردیم، پس چرا نتوانیم هر ساختمان و سازه‌ای را در مرکز کی‌یف ویران کنیم؟ محدودیتی در این زمینه وجود ندارد. ولی ما به چند دلیل این کار را انجام نمی‌دهیم.

علی‌ایحال تصویر جنگ هسته‌ای و نیز اقدام سخت روسیه علیه کی‌یف که می‌تواند شامل انهدام مراکز تصمیم‌گیری اوکراین باشد، ملاحظات دیگری را نیز برای روس‌ها برجسته می‌کند که ریشه در تصویر بین‌المللی پوتین و نیز تصویر روسیه در اذهان جامعه اوکراین به عنوان همسایه کی‌یف در شرایط پس از خاتمه بحران است. به همین دلیل روس‌ها ضمن تصریح بر امکان‌پذیری پاسخ سخت به اوکراین توجه به چنین ملاحظاتی را از ضروریات تصمیم‌گیری می‌دانند که البته می‌تواند تا حدودی منجر به افزایش ریسک‌پذیری یا اشتباه محاسباتی طرف اوکراینی و حامیان غربی آن شود. (خبرگزاری تاس به نقل از پوتین، ۲۰۲۳)

آنها فقط منتظرند ما دکمه (سلاح هسته‌ای) را فشار دهیم. ولی برای این کار نیازی وجود ندارد، زیرا دشمن در خط مقدم هیچ موفقیتی ندارد. تمام نکته همین است. و با درک اینکه

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۲۳

موفقیت آنها بعید است، سعی دارند ما را به پاسخ سرسختانه به برخی اقدامات تحریک‌آمیز ترغیب کنند. به امید اینکه بعداً انگشت خود را به سمت ما نشانه رفته و بگویند: ببینید چقدر روس‌ها ظالم هستند، شما نمی‌توانید با آنها هیچ ارتباطی برقرار کنید.

علی‌ایحال، اینکه ناتو در کجای این جنگ بایستد و تصمیمات آن چقدر متناظر با خواست آمریکا یا مطابق با تمایلات اروپا باشد، بسیار حائز اهمیت است. آنچه تاکنون مشاهده کرده ایم فقدان ریسک‌پذیری ناتو بوده است؛ به این معنا که نتوانسته اند در ارسال سلاح‌های خاص به اوکراین - که سرنوشت جنگ را عوض می‌کند - تصمیم‌گیری کنند. به بیانی دیگر، ریسک‌پذیری غرب برای دخالت مستقیم در این جنگ و افزایش سطح تهدیدات پایین بوده و آنچه برای آنها اهمیت دارد طولانی شدن جنگ برای به تمکین واداشتن روسیه است. با وجود این، می‌توان تصور کرد که رویکرد غرب و ناتو نسبت به جنگ در آینده تغییر کند و با افزایش ریسک‌پذیری، سلاح‌های خاصی که اوکراین بارها درخواست کرده است را تأمین و یا ناتو آمادگی خود را برای ورود به جنگ اعلام کند.

۲.۳ سطح همسویی اعضای اتحادیه اروپا و آستانه تحمل یا تاب‌آوری اقتصادی دولت‌های اروپایی و جامعه اروپا

اگرچه اتحادیه اروپا به دلایل متعددی که بیش از همه به امکان شکل‌یابی معماری جدید امنیتی در اروپا مرتبط است، تهاجم روسیه را تهدیدی وجودی برای اروپا تصور می‌کند، لیکن مواجهه با روسیه و مقابله همه‌جانبه با این کشور دارای پیامدهای متعددی است که بیش از همه بواسطه وابستگی اروپا به روسیه در حوزه انرژی می‌تواند مشکلات عدیده‌ای را برای اروپا و حداقل برخی از اعضای آن ایجاد نماید. طبق داده‌های سال ۲۰۲۱ مجموع گاز وارداتی اروپا از روسیه حدود ۱۵۵ میلیارد مترمکعب بوده است که این رقم نشان‌دهنده وابستگی ۴۵ درصدی اروپا به روسیه است که تقریباً ۴۰ درصد از کل مصرف گاز در اروپا را شامل می‌شود. در مقابل حدود ۵۵ درصد از گاز اروپا از کشورهای غیر روسیه تأمین می‌شود. از همین رو از همان ابتدای آغاز حمله و نخستین اقدامات تحریمی غرب علیه روسیه، گمانه‌زنی‌ها پیرامون امکان تداوم فشارها بر روسیه از سوی اروپا با ارجاع به استعاره‌هایی نظیر زمستان سخت در متن برخی از تحلیل‌های ارائه شده مورد توجه قرار داشت. قطع صادرات گاز روسیه به اروپا از طریق خط نورد استریم و تصمیم به کاهش واردات گاز از روسیه از سوی اروپا، اعضای اتحادیه و جامعه اروپایی را با دو مسأله جدید مواجه ساخت. مسأله نخست،

تأمین منابع جایگزین انرژی و مدیریت مصرف بویژه در زمستان و مسأله دوم، تورم ناشی از قیمت انرژی بر کالاهای اساسی بود (اعلایی، ۱۴۰۱: ۲-۷).

طبق برآوردها اروپا در پایان ۲۰۲۲ و اوایل ۲۰۲۳ درگیر نرخ بالای تورم و رکود خواهد شد. طبق برآورد اکونومیست احتمالاً تا اوایل سال ۲۰۲۳ ذخیره گاز اروپا به سطح نزدیک به صفر خواهد رسید. بنابراین، برای دستیابی به هدف ذخیره‌سازی ۹۵ درصدی در پاییز ۲۰۲۳، اروپا باید ۲۰ ذخایر گاز بیشتر از حد معمول خریداری کند و برخلاف سال ۲۰۲۲ مجبور است بدون واردات روسیه این کار را انجام دهد و این امر شوک‌های عرضه و قیمت را تشدید می‌کند. از آثار مهم اقتصادی این کمبود، کاهش تولید و اثرات ضربه‌ای آن بر قیمت‌ها، بازار کار و اعتماد مصرف‌کننده و رکود در سال‌های ۲۰۲۲-۲۰۲۳ است که افزایش مستمر هزینه‌های ورودی باعث می‌شود که کالاهای اروپایی در مقایسه با مشابه‌های آمریکای شمالی یا آسیایی تا سال ۲۰۲۴ تا حدودی مزیت رقابتی خود را از دست بدهند. (Economist intelligenc, 2022)

طبق ارزیابی صندوق بین‌المللی پول به استثنای چند کشور مجارستان، جمهوری اسلواکی و چک، و تا حدودی اتریش و آلمان بعید است بقیه کشورهای اروپایی با محدودیت‌های خاصی روبرو شوند و تأثیر آن بر تولید ناخالص داخلی متوسط احتمالاً زیر ۱ درصد خواهد بود (IMF, 2022).

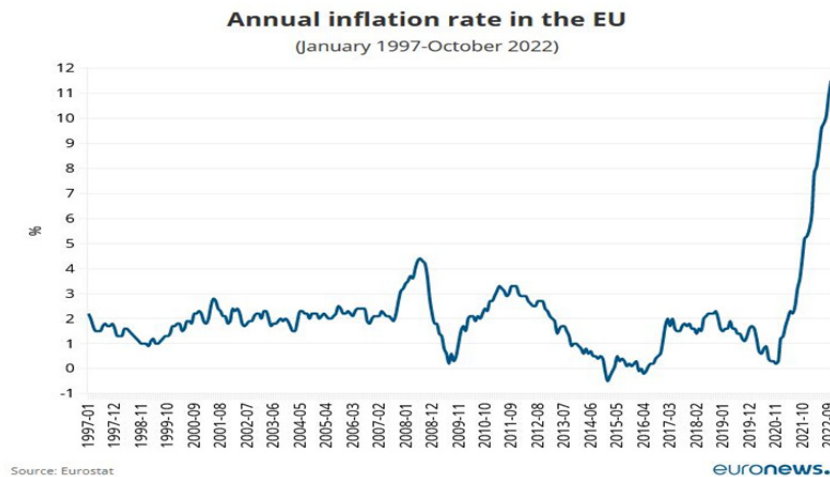
علیرغم دشواری‌های اشاره شده و متناسب با هشدارهای ارائه شده در برآوردها، اروپا از سال ۲۰۲۲ و همزمان با قطع گاز روسیه، به دنبال راهکارهایی جهت رفع بحران انرژی در این منطقه بوده است که این راهکارها از افزایش نرخ ذخیره‌سازی گاز، تنوع بخشی در حوزه‌های تأمین انرژی، تداوم استفاده از نیروگاه‌های هسته‌ای، تا ترغیب به کاهش مصرف در بخش خانگی و مصرف را در بر می‌گیرد برای نمونه، در بحث تأمین گاز برای زمستان ۲۰۲۲ اقداماتی در راستای رفع این مشکل در دستور کار اروپا قرار گرفت. در اولین راهبرد اروپا سعی کرد ظرفیت ذخایر گازی خود را تا بالاترین میزان پر کند. میزان ورودی گاز به اروپا در اکتبر به حدی بوده است که در کنار پر شدن ۹۰ درصد ظرفیت‌های ذخیره‌سازی قیمت گاز در اواخر اکتبر ۲۰۲۲ بیش از ۶۰ درصد کاهش یافته است. طبق تحلیلی که بلومبرگ در اواسط سال ۲۰۲۲ ارائه داده بود بایستی تا اکتبر ۲۰۲۲ حداقل تا ۹۰ درصد ذخیره‌سازی خود را جهت مدیریت بحران انرژی تکمیل کند و نسبت به سال ۲۰۲۱ حدود ۱۸ میلیارد متر مکعب گاز بیشتری ذخیره سازد که میزان ذخیره‌سازی در اکتبر بیشتر از پیش‌بینی مورد نظر بلومبرگ بوده است و در مجموع کل ذخیره‌سازی اروپا به ۹۵ درصد رسید که نسبت به متوسط

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۲۵

سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ (که تا اوایل ماه نوامبر حدود ۸۰ درصد بوده است) در اوایل نوامبر ۲۰۲۲، ۱۵ درصد افزایش داشته است. دومین راهبردی که اروپا برای مقابله با بحران انرژی در سال ۲۰۲۲ به صورت ویژه در پیش گرفته است تنوع بخشی به منابع تامین گاز خود است. بر اساس آخرین گزارش فصلی کمیسیون اروپا، واردات LNG غیرروسی در هشت ماهه اول سال ۲۰۲۲ به ۲۸ میلیارد مترمکعب و واردات خط لوله غیر از روسیه ۱۷ میلیارد متر مکعب افزایش یافت. طبق گزارش کمیسیون اروپا تا ماه ژوئیه نسبت واردات گاز از روسیه با سایر کشورها به شدت تغییر کرده است به گونه ای که تا اوت ماه ۸۳ درصد گاز اروپا از کشورهای غیر روسیه وارد می شود و مابقی از روسیه، که این نشان دهنده جایگزینی گاز روسیه با سایر کشورها است. تا آوریل ۲۰۲۲، واردات از آمریکا از ۸ میلیارد متر مکعب در روز فراتر رفت و اروپا به بزرگترین مقصد برای LNG ایالات متحده تبدیل شد. قطر دومین صادرکننده بزرگ LNG جهان پس از روسیه و ایالات متحده تا سال ۲۰۲۱، پس از ایالات متحده بزرگترین تامین کننده LNG به اروپا بود (energynews,2022) بر اساس گزارش Statista، صادرات گاز طبیعی مایع قطر به کشورهای عضو اتحادیه اروپا از مارس تا آوریل سال ۲۰۲۲ تقریباً دو برابر شده است (Lucente,2022)؛ به گونه ای که از ۸۲۷ میلیون متر مکعب صادرات گاز در فوریه ۲۰۲۱ به ۱.۹ میلیارد متر مکعب در ژوئن ۲۰۲۲ رسید. بر اساس داده ها در سال ۲۰۲۱ قطر ۱۸ درصد گاز سالیانه گاز اروپا را تامین می کرد. (Noureddine,2022) بر این اساس در سال ۲۰۲۲ با دو برابر شدن صادرات گازش به اروپا نزدیک ۳۶ درصد گاز اروپا را به تنهایی تامین می کند. آلمان در راستای جایگزینی گاز روسیه با سایر کشورها در سپتامبر ۲۰۲۲ قراردادی با امارات جهت تحویل ۱۳۷۰۰۰ متر مکعب LNG و همچنین صادرات ۳۳۰۰۰ تن گازوئیل به آلمان در سپتامبر و عرضه ماهانه بیشتر تا ۲۵۰۰۰۰ تن گازوئیل امضا کرد (Burchard,2022) که این مسئله تا حدی می تواند ضریب امنیت انرژی در اروپا را در برابر بحران انرژی بالا برد.

فارغ از مسأله تأمین انرژی جایگزین روسیه، نرخ تورم دومین مسأله ای است که بواسطه تاثیر مستقیم بر زندگی مردم، ایجاد نارضایتی اجتماعی و بالتبع رابطه آن با میزان کارآمدی احزاب حاکم و رقابت های انتخاباتی آتی در اروپا؛ بر میزان اراده اروپا برای تداوم فشار بر روسیه دارای پیامد جدی است. متعاقب تصمیمات اتخاذ شده از سوی غرب و وبویژه تحریم انرژی روسیه، نرخ تورم در اکتبر ۲۰۲۲ به سطحی رسید که در چهار دهه گذشته دیده نشده بود. همچنان که نمودار زیر نشان می دهد از سال ۱۹۹۷ تا اواخر سال ۲۰۲۱ میلادی، بیشترین

نرخ تورم سالانه در اتحادیه ۴.۴ درصد ثبت شده بود که مربوط به ژوئیه (تیر، مرداد) ۲۰۰۸ میلادی است. (اعلایی، ۱۴۰۱)

با وجود این، اروپا با تدابیری که اتخاذ کرده است توانسته این نرخ را ولو به قیمت کاهش نرخ رشد اقتصادی و افزایش بهره بانکی در یک روند نزولی به سطح قابل قبولی با نرخ ۶ درصد در ماه مه ۲۰۲۳ بازگرداند. (یورونیوز، ۲۰۲۳) اینکه آیا در میان مدت امکان پایین نگه داشتن نرخ تورم همزمان با ظهور پیامدهای ناشی از کاهش نرخ رشد اقتصادی در آینده ممکن است و یا شاهد اوج گیری مجدد قیمت ها خواهیم بود، به عوامل متعددی بستگی دارد که خود گویای پیچیدگی در تصمیم گیری و شکل دهی به اراده ای منسجم برای فشار بر روسیه است.

به هر ترتیب، متناسب با سیستم تصمیم گیری در اتحادیه اروپا و میزان اثرپذیری هر یک از اعضای اتحادیه از پیامدهای فشار علیه روسیه، می توان حداقل دو حالت را متصور بود. در حالت نخست و مشابه آنچه که بعضاً در رفتار برخی اعضا نظیر مجارستان در یک سال اخیر شاهد بوده ایم، وضعیتی که مویدها در تصمیم گیری و همسویی کامل میان اعضای اتحادیه باشد را انتظار نداشته باشیم؛ و بالعکس، اتحادیه اروپا بتواند تردید در تصمیم گیری را کنار گذاشته و بین اعضای خود برای حمایت همه جانبه از اوکراین به یک انسجام و قطعیت برسد. متغیر تعیین کننده ای که در سطح انسجام نقش کلیدی دارد وضعیت اقتصادی اروپا و شاخص های اقتصادی است که می تواند سطح تاب آوری را تغییر دهد. فشار اقتصادی می تواند

نارضایتی‌های مردمی در اروپا را افزایش داده، امکان رشد و تقویت جریانات ناسیونالیستی را در انتخابات آتی در کشورهای اروپایی تقویت، و شکاف دوسوی آتلانتیک و نیز شکاف درون اتحادیه اروپا را تشدید نماید. علاوه بر اروپا، میزان آمادگی آمریکا برای تداوم فشارهای اقتصادی بر روسیه نیز می‌تواند بر تاب‌آوری و مواضع اروپا در ادامه سیاست‌های تحریمی علیه روسیه و کمک‌های نظامی به اوکراین نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد. برخی مواضع اخیر از سوی آمریکایی‌ها موید آن است که در ایالات متحده، حمایت هر دو حزب از تجهیز اوکراین در حال فروکش کردن است. از حزب جمهوری خواه با ۱۱ سناتور و ۵۷ نماینده مجلس به بسته‌کمکی ۴۰ میلیارد دلاری که در ماه مه تصویب شد رای منفی داده شد، که نشانه‌هایی کلاسیک از انزوگرایی را نشان می‌دهد. دیگر جمهوری خواهان برجسته، از جمله دونالد ترامپ، رئیس‌جمهور سابق و جی‌دی ونس، نامزد جمهوری خواه سنا در اوهایو نیز بر این باورند که نیازهای داخلی باید بر کمک به اوکراین اولویت داشته باشد. (Haass, 2022)

۳.۳ سطح تاب‌آوری و امکان‌پذیری تداوم تبادلات تجاری روسیه برای ادامه جنگ

همانگونه که در ذیل پیش‌ران قبلی پیرامون تاب‌آوری در اروپا برای تداوم فشار بر روسیه اشاره شد، در طرف دیگر جنگ که روسیه باشد نیز این مهم از جایگاه به مراتب بیشتری برخوردار است. بدیهی است که هدف از اعمال رژیم تحریم‌ها آن‌هم در سطحی که به یک باره علیه روسیه وضع شد به تمکین و داشتن تحریم شونده است. انتظار تحریم‌کننده این است که از طریق فشار شدیدی که بواسطه تحریم‌ها در ابعاد مختلف بر کشور هدف اعمال می‌کند بتواند طی مکانیسمی که غالباً از مسیر بالارفتن ریسک بی‌ثباتی سیاسی در داخل کشور و نیز کاهش توان اقتصادی دولت برای ادامه یک رفتار خاص، عبور می‌کند؛ مقامات دولت هدف را در برابر خواسته‌های خود به زانو درآورد. بیان این هدف بارها بصورت ضمنی و تلویحی توسط مقامات آمریکایی و اروپایی تکرار شده؛ بگونه‌ای که انتظار دارند تا از این طریق هم از تکرار این رفتارها از سوی روسیه و دولت‌های دیگر جلوگیری، و هم با قدرت‌نمایی معطوف به آن از تغییر در معماری امنیتی اروپا توسط روسیه جلوگیری نموده و تداوم نظم بین‌المللی با ماهیت نئولیبرالی را تضمین نمایند. با وجود این، آنچه که برای تحقق این هدف ضروری است نه صرفاً اعمال تحریم‌ها بلکه اثربخشی تحریم‌ها بر شاخص‌های اقتصادی روسیه است که خود وابسته به تداوم و تشدید اعمال تحریم از سوی غرب و ثانیاً به میزان تحمل و همراهی

جامعه روس از تصمیم دولت در جنگ علیه اوکراین_علیرغم فشارهای زندگی_ و یا بروز مخالفت های داخلی به اشکال مختلف است.

آنچه که تاکنون شاهد آن بوده ایم اینکه علیرغم جدیت غرب در اعمال چندین بسته تحریمی در حوزه های مختلف، بواسطه ابتکارات روسی در یافتن بازارهای جدید برای انرژی نظیر فروش نفت و گاز با قیمت های پایین تر از قیمت جهانی، دور زدن تحریم ها از طریق شرکت های غیر روسی، و نیز عدم همراهی برخی دولت های عربی بویژه عربستان سعودی با امریکا در افزایش تولید نفت، آنگونه که انتظار می رفت تأثیرات اثربخشی بر اقتصاد روسیه مشاهده نشده است و به اذعان مقامات روسی این کشور توانسته بر مشکلات مالی ناشی از تحریم ها غلبه کند. با وجود این، میزان اثربخشی در همه ابعاد یکسان نیست. برای نمونه در حوزه گردشگری، شمار گردشگران خارجی در روسیه در یک سال اخیر به نسبت دوران پیش از پاندمی کرونا ۹۶ درصد کاهش یافته است. مطابق آمار اتحادیه گردشگری روسیه در سال قبل از پاندمی بیش از ۵ میلیون گردشگر از مسکو دیدن کرده اند و این تعداد در سال ۲۰۲۲ حدود ۲۰۰ هزار نفر بوده است. علاوه بر این، بر پایه تحریم های اتحادیه اروپا حریم هوایی کشورهای عضو این اتحادیه بر روی شرکت های هواپیمایی روسی مسدود است و اغلب شرکت های حمل و نقل زمینی روسیه و بلاروس هم امکان تردد در جاده های این محدوده را ندارند. بر اثر تحریم های غرب دسترسی بانک مرکزی و اغلب بانک های روسی به سیستم مبادلات بانکی بین المللی نیز ممنوع شده که این مسئله بسیاری از فعالیت های اقتصادی و تجاری را با چالش های جدی روبرو کرده است. در حوزه فناوری، ماشین آلات و تجهیزات الکترونیکی نیز تحریم های غرب به اقتصاد روسیه ضربه های محسوسی وارد کرده گرچه برآورد دقیقی از میزان خسارت های آن در دست نیست. مطابق برخی برآوردها، تولید صنایع خودروسازی روسیه در یک سال گذشته حدود ۷۰ درصد کاهش یافته که یک نزول تاریخی به شمار می رود.

علیرغم همه این تأثیرات، از آنجاکه سهم اصلی درآمدهای ارزی به فروش نفت و گاز وابسته است، روس ها تاکنون توانسته اند ارزش روبل را نسبت به ارزهای خارجی حفظ نموده و کسری بودجه خود را نیز از طریق اقدامات جانبی همچون فروش بخشی از ذخایر طلا جبران نمایند. وزیر خارجه روسیه دلیل اثربخش نبودن تحریم ها را نپیوستن ۸۰ درصد کشورهای جهان به تحریم های غرب علیه روسیه علی رغم فشارها و باج گیری های غرب توصیف می کند (لاوروف، ۲۰۲۳) و رئیس جمهور روسیه نیز یک سال پس از آغاز جنگ بر این

نکنه تصریح می‌کند که علی‌رغم فشارهای اقتصادی و تحریم‌های غرب، روسیه توانسته بر مشکلات مالی ناشی از تحریم‌ها غلبه کند. (دنیای اقتصاد به نقل از پوتین، ۲۰۲۳)

با این وجود، نمی‌توان به آسانی پایداری و تداوم تحریم‌ها از یک سو، و میزان اثربخشی آنرا بر اقتصاد روسیه و مقاومت مردم در آینده تخمین زد. برخی از کارشناسان بر این باورند که تحریم‌ها به کندی عمل می‌کنند اما موثر هستند. برای نمونه در حوزه انرژی، میدان‌های فعال نفت و گاز در روسیه رو به فرسودگی می‌روند و راه‌اندازی میدان‌های جدید به دلیل کمبود فناوری بر اثر تحریم‌ها به سادگی ممکن نیست. نمونه دیگر، صنایع خودروسازی است که روسیه به دلیل کمبود قطعاتی مانند ایربک یا سیستم ABS به فکر تعدیل استانداردهای خود به یورو ۲ است؛ یعنی استانداردی که در آلمان سه دهه پیش معتبر بود. (وایت، ۲۰۲۳)

به هر ترتیب می‌توان اینگونه جمع‌بندی نمود که روس‌ها تا زمانی می‌توانند به جنگ ادامه دهند که وضعیت ثبات سیاسی و اقتصادی و نیز انسجام داخلی بویژه در میان نیروهای حافظ اقتدار به هم نخورد. تا این لحظه روسیه نشان داد که می‌تواند خود را با شرایط جنگی تطبیق داده و فشارهای اقتصادی را تحمل نماید. به بیانی دیگر روسیه تاکنون (نیمه نخست ۲۰۲۳) توانسته است در برابر سیاست‌های آمریکا و غرب برای فروپاشی روسیه از درون مقاومت کند؛ اما اینکه این وضعیت می‌تواند برای مدت طولانی تر هم ادامه یافته و اثربخشی تحریم‌ها را آنگونه که غرب انتظار دارد خنثی کند یا خیر، از عدم قطعیت‌های مهمی است که وضعیت آینده جنگ و پیامدهای آنرا بر نظم بین‌المللی مشخص خواهد کرد

۴.۳ رویکرد چین به جنگ اوکراین و سطح رابطه این کشور با روسیه

چین و روسیه دو قدرت بزرگ جهانی بحساب می‌آیند که بیشترین چالش‌ها را برای غرب به رهبری آمریکا ایجاد نموده و نظم لیبرال بین‌المللی موجود را به چالش کشیده‌اند. در حالی که آمریکا و غرب چین و روسیه را به عنوان دو تهدید اصلی برای خود تعریف کرده‌اند، نوع تعاملات و سطح روابط این دو کشور یکی از مهمترین متغیرهای کلان در آینده نظم بین‌المللی محسوب می‌شود. این دو کشور دوره‌های مختلفی از روابط را پشت سر گذاشته‌اند که در این میان جنگ اوکراین بواسطه شفاف‌سازی جبهه بندی‌ها، نقطه عطف در روابط این دو کشور به حساب می‌آید.

در حالی که برای چینی‌ها توسعه و تقویت ظرفیتهای اقتصادی با بهره‌گیری از بستر نظم آمریکایی در چند دهه اخیر یک اولویت به حساب می‌آید، همزمان تعمیق رابطه با روسیه نیز

به دلایل مختلف از اهمیت بالایی برخوردار بوده است. در یک دهه اخیر که مهار چین به اولویت نخست آمریکا در سطح بین‌المللی مبدل شد، حفظ روسیه در مدار غیرغربی و شکل دهی به روابطی نزدیک با مسکو ذیل مشارکت جامع راهبردی برای چینی‌ها موضوعی کلیدی تلقی شده است. در مقابل روسها نیز از دهه ۱۹۹۰ مجبور بوده‌اند که با تقویت ظرفیتهای چین به این کشور به تدریج توجه بیشتری داشته و تلاش کنند تا تعاملات ویژه‌ای را با این کشور برنامه‌ریزی نمایند. رشد سریع اقتصادی و دستیابی چین به مقام دومین قدرت اقتصادی جهانی و کسب موفقیت‌هایی در حوزه‌های فن‌آوری باعث شد تا روسیه به روابط با این کشور اهمیت ویژه‌ای بدهد.

از طرفی دیگر، با وجود تشابهات و همکاریها نمی‌توان اختلافات بین روسیه و چین را نادیده گرفت. آنچه مربوط به آینده است اینکه یک چین قدرتمند با امکان اعمال هژمونی در سطح منطقه‌ای برای بخش عظیمی از قلمرو جغرافیایی و محیط پیرامونی روسیه یک خطر اساسی خواهد بود و این موضوع در نگاه امنیتی روسیه مورد غفلت نیست. همچنین برخی اختلافات در خصوص طرح راه ابریشم نوین و ابتکارات روسیه در حوزه اوراسیا، در صورت تداوم می‌تواند مشکلاتی را در روابط ایجاد کند. ضمن اینکه در نگاه این دو قدرت شرقی به آمریکا می‌توان به تفاوتها و اختلافاتی اشاره کرد. همچنانکه اشاره شد، چین تلاش می‌کند تا تعاملاتش با غرب عمدتاً در حوزه‌های اقتصادی و تجاری تعریف شود، اما مسائل روسها با غرب در وهله نخست امنیتی و سیاسی بوده و ابعاد اقتصادی و فنی اولویتهای پایین‌تری دارند (کریمی، ۱۴۰۰).

با وجود این، از آغاز جنگ روسیه در اوکراین و در شرایط فشار فزاینده غرب بر روسیه، چین به عنوان اصلی‌ترین تکیه‌گاه مسکو برای مدیریت و پیشبرد جنگ و مقابله با غرب به حساب می‌آید. این درحالی است که نوع مواضع و رویکردهای چین درخصوص جنگ اوکراین محطاطانه بوده و علیرغم اینکه دو کشور _ قبل از حمله روسیه به اوکراین _ از یک شراکت راهبردی بدون مرز سخن می‌گفتند (Brands, 2022)؛ سیاست‌های اعلانی و اعمالی چین با آغاز جنگ با ملاحظات خاصی همراه بوده است. از زمان وقوع جنگ اوکراین و همزمان با تلاش کشورهای اروپایی برای کاهش وابستگی خود به انرژی روسیه، صادرات انرژی روسیه به چین با افزایش جدی و فزاینده‌ای روبرو شد و روسیه در ماه می سال ۲۰۲۲ به بزرگترین تامین‌کننده نفت این کشور مبدل شد.

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۳۱

البته در بخش صادرات گاز وضعیت متفاوتی بر روابط روسیه و چین حاکم است. حجم گازی که سال ۲۰۲۱ از روسیه به اروپا صادر شده بین ۱۶۰ تا ۲۰۰ میلیارد متر مکعب بوده که با صادرات ۱۰ میلیارد متر مکعب روسیه به چین از مسیر نیروگاه سبیری قابل مقایسه نیست؛ خط لوله‌ای که در سال ۲۰۱۹ عملیاتی شده و نهایتاً تا ۳۸ میلیارد متر مکعب ظرفیت دارد. جایگزین شدن کل صادرات گاز روسیه به اروپا با صادرات به چین (آسیا) در کوتاه مدت غیرممکن بوده و در صورتی که ظرفیت حداکثری صادرات این خط محقق شود، نهایتاً تا ۸۰ میلیارد متر مکعب _معادل نیمی از صادرات به اروپا_ قابل افزایش خواهد بود (اقتصاد آنلاین، ۱۴۰۱). بنابراین، برخلاف گذشته که نیازمندی چین به روسیه در حوزه انرژی به عنوان یک مزیت برای روسها مطرح بوده در شرایط جدید تحریمهای غرب موجب شد تا روسها به صدور انرژی به چین با بهای پایین وابسته شوند. از این منظر، می‌توان چین را _تاکنون_ از برندگان جنگ اوکراین به حساب آورد.

در چنین شرایطی کنشگری غرب برای تنظیم روابط میان روسیه و چین و اثرگذاری بر وضعیت جنگ اوکراین با پیچیدگی بیشتری مواجه می‌شود. اگر غرب بتواند پکن را متقاعد کند که از مسکو فاصله بگیرد، در آن صورت ممکن است پوتین به این نتیجه برسد که تهاجم او به قیمت از دست دادن یک شریک حیاتی تمام شده است. مبتنی بر الگوهای موازنه قدرت، ایالات متحده و اروپا باید با اقدامات مقتضی مانع از روابط فزاینده و راهبردی این دو قدرت شوند. از طرفی دیگر، در شرایطی که مهار چین اولویت نخست آمریکا است، فشار شدید به مسکو و بی‌توجهی به منافع امنیتی آن، منجر به نزدیکی و وابستگی روسیه به چین خواهد شد که با سیاست مهار در تناقض است. از این رو، ارائه مشوق‌هایی به چین و همچنین هشدار دادن به این کشور مبنی بر اینکه ادامه حمایت از روسیه منجر به وخامت بیشتر روابط آمریکا و چین خواهد شد، می‌تواند از جمله اقدامات قابل تصور برای ممانعت از شکل‌گیری اتحاد راهبردی میان چین و روسیه به حساب آید. با وجود این، احتمال موفقیت چنین اقداماتی بواسطه سطح منفعت چین از روسیه در شرایط جنگ اوکراین و نیز سطح اختلافات غرب با چین در حوزه ژئواستراتژیک چین بسیار پایین است؛ چراکه برای چینی‌ها انجام اقداماتی که منجر به شکست روسیه یا منجر به فاصله گرفتن چین از روسیه شود، چندان مطلوب نیست. (Haass, 2022)

به هر تقدیر، مروری بر مواضع چین و ابتکاراتی نظیر طرح صلح که این کشور نسبت به جنگ اوکراین ارائه کرده است، موید بهره‌مندی همراه با ملاحظات راهبردی و کناره‌گیری از دخالت در جنگ، پیشگیری از تشدید جنگ و خارج از کنترل شدن آن بوده است. با وجود

این، اینکه پکن با نگاه به آینده های پیش رو و درکی که از آن خواهد داشت، تصمیم برای تغییر رویکرد بمنظور ورود به روابط استراتژیک با روسیه اتخاذ می کند، و یا رویه فعلی را ادامه خواهد داد، از پیشران های تعیین کننده آینده جنگ است. اینکه چینی ها در این قاعده چه نقشی ایفا کنند و سطح رابطه شان را با روسیه چگونه تنظیم کنند؛ از عدم قطعیت نسبی برخوردار است. باید دید که آیا غرب می تواند با ابتکاراتی منجر به فاصله چین از روسیه شده و یا بالعکس، چین بواسطه مسئله های اصلی و راهبردی خود که بویژه در مواجهه با سیاست های آمریکا و غرب در حوزه های نفوذ این کشور مواجه است، حفظ رابطه با روسیه و ممانعت از شکست روسیه را در متن سیاست های خود تداوم خواهد داد!

۵.۳ سطح تنش منطقه ای در غرب آسیا

هرچند که شاید نتوان بصورت مستقیم ارتباط چندانی میان این پیشران با آینده جنگ اوکراین و پیامدهای آن متصور بود، اما چند عامل که بطور خاص در امنیت انرژی و قیمت آن خلاصه می شود، به شدت می تواند در رویکرد دولت های بزرگ و درگیر در جنگ اثرگذار باشد. همچنانکه اشاره شد، بخش اعظم اقتصاد روسیه وابسته به صادرات نفت و گاز است. از این رو غرب آسیا و اپک که حدود نیمی از صادرات نفت جهان را در اختیار دارد، بواسطه نقش تعیین کننده ای که در عرضه و قیمت انرژی دارد؛ بر اقتصاد روسیه و در نتیجه میزان تاب آوری روس ها در ادامه جنگ که خود از پیشران های اصلی به حساب می آید؛ نقش تعیین کننده دارد. از این منظر دو عامل در غرب آسیا تأثیر برجسته تری بر عرضه و قیمت انرژی ایفا می کند که یکی به وضعیت ثبات و احتمال بروز درگیری نظامی در این منطقه و در نتیجه ناامن شدن مسیرها و کانال های انتقال انرژی ارتباط دارد و دیگری به میزان همراهی و تمکین اپک و بویژه دولت هایی نظیر عربستان سعودی با آمریکا در میزان تولید و عرضه نفت مرتبط است. هرچند که در یک دهه اخیر بواسطه تحولاتی نظیر بیداری عربی و اوج گیری سطح تنش میان ایران و غرب و در نتیجه شکل گیری جبهه بندی های شفاف میان قدرت های منطقه ای و از جمله ایران با عربستان و اسرائیل، منطقه غرب آسیا در وضعیت بحرانی و ریسک بالای بی ثباتی و بروز جنگ قرار داشت، لیکن آنچه که در یک سال اخیر و همزمان با آغاز جنگ اوکراین شاهد آن بوده ایم، مسیری معکوس در راستای تنش زدایی منطقه ای است که در صورت تقویت و تداوم آن بر نوسانات احتمالی قیمت نفت و افزایش قیمت آن نقش منفی دارد. از این منظر، ایفای برجسته نقش چین در قالب ابتکارات صلح منطقه ای _علیرغم اینکه جایگاه چین را در

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۳۳

نظم بین‌المللی تقویت می‌کند_ برای غرب و آمریکا نیز در کوتاه مدت حائز مطلوبیت‌هایی است! چراکه اولاً، مانع از توجه و تمرکز آنها بر روسیه و جنگ اوکراین می‌شود و ثانیاً از افزایش شدید قیمت نفت در صورت بروز درگیری و جنگ منطقه‌ای می‌کاهد. این درحالی است که افزایش تنش و بروز درگیری در غرب آسیا که به دلایل مختلف محتمل است، مطلوبیت بالایی برای روسیه در شرایط درگیری در جنگ اوکراین دارد!

فارغ از سطح ثبات و تنش منطقه‌ای، عامل موثر دوم بر عرضه و قیمت انرژی، به میزان همسویی و همراهی دولت‌هایی نظیر عربستان با غرب وابسته است. این درحالی است که در این خصوص نیز از آغاز جنگ اوکراین تاکنون شاهد رویه‌ای کم سابقه در رویکردها هستیم. علیرغم تماس‌های مکرر آمریکا با عربستان سعودی برای اقناع این کشور به افزایش عرضه نفت، شاهد تداوم کاهش ۱.۵ میلیون بشکه‌ای نفت توسط کشورهای عضو اوپک پلاس به رهبری عربستان همزمان با تحریم‌های شدید نفتی بر روسیه و اعمال محدودیت قیمتی بر فروش نفت روسیه در خارج از کشور بوده‌ایم. این تصمیم اوپک و اصرار عربستان بر سیاست اعلامی خود در برابر درخواست آمریکا، در شرایطی اتفاق افتاد که پیش از این بسیاری از تحلیلگران نسبت به تحریم‌های غرب علیه نفت روسیه و در نتیجه ایجاد انحراف و ناهنجاری در بازار نفت و همچنین بی‌ثبات کردن سیستم حساس عرضه و تقاضا هشدار داده بودند. قیمت‌های بالای نفت باعث افزایش تورم در آمریکا و اروپا می‌شود و یافتن تعادل بین افزایش نرخ بهره و حفظ ثبات مالی و اقتصادی را برای فدرال رزرو دشوار می‌کند. در مواجهه با چنین وضعیتی ایالات متحده یا مجبور به انجام اقدامات خاصی نظیر: توسل به آزادسازی نفت از ذخایر استراتژیک خود، فشار بر تولیدکنندگان آمریکایی برای افزایش تولید نفت داخلی، بازنگری در قوانین داخلی برای پیگیری شکایت از کشورهای اوپک، و محدود کردن صادرات بنزین و گازوئیل می‌باشد. (آکومار، ۲۰۲۲)؛ یا اینکه باید با انجام تغییرات و پرداخت امتیازاتی در سیاست خارجی، کشورهای خریدار نفت از روسیه نظیر هند و چین را ترغیب به کاهش واردات نفت از روسیه نماید و یا حتی بر ظرفیت کشورهای نظیر جمهوری اسلامی ایران حساب باز کند!

همچنان که اشاره شد، اهمیت این پیشران بر وضعیت جنگ اوکراین بواسطه جایگاه غرب آسیا به عنوان تامین‌کننده بخش مهمی از انرژی در جهان است. بنابراین اینکه در آینده نزدیک شاهد تشدید تنش‌هایی در این منطقه باشیم که مسئله انتقال انرژی و قیمت نفت را متشنج و تمرکز بین‌المللی را از جنگ اوکراین منتقل کند؛ یا آنکه بالعکس با بهبود ثبات در وضعیت

منطقه و تضمین امنیت انرژی از یک سو، و ناتوانی غرب در همراهی دولت های منطقه ای برای افزایش تولید، نفت در وضعیت قیمتی مناسبی تثبیت شود؛ بر سیاست های طرفین برای ادامه جنگ و نیز شکل دادن به تعاملات میان بازیگران نقش بسیار تعیین کننده دارد^۱.

۴. سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت های آن بر نظم بین الملل

دخیل بودن پیشران های اشاره شده در جنگ اوکراین، و نااطمینانی از حالت های آن علاوه بر اینکه امکان پیش بینی و برآورد قابل اتکا از آینده جنگ و پیامدهای آنرا دشوار می کند؛ موجب شکل گیری سناریوهای متعدد با ابتدای بر عدم قطعیت های مستتر در هر پیشران می شود. این وضعیت، تصمیم گیری و سیاستگذاری را با پیچیدگی بالایی مواجه می سازد. این پیچیدگی ریشه در عدم قطعیت و ناتوانی در پیش بینی دارد. در شرایط پیچیدگی، بسته به تعداد پیشران های دخیل و تعداد عدم قطعیت های کلیدی، کمیت سناریوهای ممکن تعیین می شود. از این رو، با توجه به ۵ پیشران اشاره شده و مفروض بر اینکه برای هر یک از آنها بتوان حداقل دو حالت ممکن را در آینده تصور نمود، ۳۲ سناریو برای جنگ اوکراین قابل تصویر سازی است. از آنجاکه این تعداد سناریو امکان تصمیم گیری را با دشواری فزاینده مواجه می کند، ضرورت تلاش برای ترسیم سناریوهای محتمل از الزامات و ضروریات انکارناپذیر است. از این منظر، مروری بر پیشران های پنجگانه اشاره شده و نیز بررسی میزان اهمیت و عدم قطعیت هر پیشران و نیز تحلیل وابستگی پیشران ها در شبکه ساختاری، موید آن است که دو پیشران شامل: الف) سطح ریسک پذیری ناتو برای تداوم یا تسری جنگ و؛ ب) سطح انسجام، تاب آوری و امکان پذیری تداوم تبادلات تجاری روسیه برای ادامه جنگ؛ نسبت به بقیه پیشران ها از اهمیت سازندگی و نیز عدم قطعیت بالاتری برخوردار بوده و امکان توضیح سایر پیشران ها در فضای سناریوهای شکل گرفته با ابتدای بر این دو عدم قطعیت کلیدی از ممکن است. بنابراین، با نگاهی آینده نگر و نه صرفاً آینده پژوهانه به آینده های پیش روی، می توان چهار سناریو را برای آینده جنگ اوکراین متصور بود که در هر یک از آنها وضعیت نظم بین المللی قابل تخمین خواهد شد.

۱.۴ سناریوی اول) جنگ هسته ای: در وضعیتی که سطح ریسک پذیری غرب و ناتو بالا رفته (ناتو سلاح های مورد نیاز اوکراین را در اختیار این کشور قرار دهد و میزان اقدامات تهاجمی اوکراین و ناتو نسبت به روسیه افزایش پیدا کند) و از سوی دیگر اقدامات تحریمی که

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۳۵

علیه روس‌ها وضع شده است، اثربخشی خود را به مرور بر اقتصاد مسکو نشان دهد، شرایط برای شکل‌گیری «جنگ هسته‌ای» محتمل است.

نکته حائز اهمیت که در فضای چنین سناریویی، جنگ هسته‌ای را محتمل می‌کند، ناگزیری روسیه در حفظ جایگاه خود در نظام بین‌الملل است. در واقع، اگر روسیه در شرایط این سناریو، دست به اقدام خاصی نزند، به طور کلی از صحنه بازیگری بین‌المللی محو می‌شوند. برای روشن شدن این سناریو باید فضایی را در نظر گرفت که ناتو ریسک‌پذیری خود را افزایش داده و تحریم‌ها نیز بر روسیه شدیداً اثرگذار شده است. در این وضعیت روس‌ها همچون گربه‌ای که در کنجی گیر کند، برای بقای خود از هرکنشی فروگذار نمی‌کند. در چنین وضعیتی ناچاری است که ممکن است روسیه را در آستانه انجام یک کنش هسته‌ای ببینیم؛ چراکه این وضعیت، شرایطی را برای روسیه رقم خواهد زد که توسل به آخرین ابزار برای تغییر در فضای پیش روی خود را ناگزیر می‌نماید! در صورت وقوع این سناریو که البته به دامنه آن بستگی دارد، نظم آتی دچار ابهام جدی خواهد بود.

۲.۴ سناریو دوم (بن بست استراتژیک: این سناریو، در وضعیتی که ناتو ریسک‌پذیری

خود را بالا برده و همزمان، تحریم‌هایی که غربی‌ها علیه روسیه اعمال کرده‌اند اثربخشی چندانی بر اقتصاد روسیه نداشته باشد، قابل ترسیم است. در این حالت چون نه روسیه و نه غرب از سیاست‌های خود کوتاه نخواهند آمد، دو کشور در آستانه جنگ قرار می‌گیرند. این سناریو می‌تواند شرایط دو طرف را به سمت سناریوی اول نیل دهد، لیکن چون ملاحظات طرفین در جنگ هسته‌ای بسیار بالاست، وقوع مصالحه بزرگ میان طرفین از احتمال بیشتری برخوردار است. بدیهی است که مصالحه بزرگ، وضعیت نظم بین‌الملل تا حد زیادی دچار تغییر خواهد کرد.

۳.۴ سناریوی سوم (مهاری روس: حالتی است که غربی‌ها و ناتو در ارسال سلاح‌های

خاص که می‌تواند وضعیت جنگ را تغییر دهد ریسک‌پذیری بالایی از خود نشان ندهند؛ اما هوشمندی دیگری به خرج داده و تلاش خود را ضمن طولانی‌ساختن جنگ، بر اثربخشی تحریم‌هایی که علیه روسیه وضع شده است، متمرکز نمایند. برای نمونه هند را از تامین انرژی خود از روسیه منصرف نمایند؛ یا طی مصالحه‌ای بزرگ با چین، تصمیم این کشور برای همکاری و خرید نفت از روسیه را تغییر دهند؛ کشورهای تولیدکننده نفت را به افزایش تولید ترغیب نموده و یا حتی با ایران به توافق دست یافته و از اعمال تحریم‌های نفتی چشم‌پوشی مصلحتی کنند. در واقع در این سناریو، غرب اولویت را بر هوشمندی تحریم‌ها علیه روسیه

گذاشته اما در حوزه نظامی و استراتژیک، اقدام خاصی که منجر به تنش جدی و خطر جنگ هسته ای شود، انجام نمی دهد. در این شرایط روسیه همچون شوروی سابق، مهار و از درون فرو می پاشد. در این سناریو، روسیه چاره‌ای جز مصالحه نخواهد داشت و عملاً مجبور می شود خواسته های غربی ها را بپذیرد. وقتی تحریم ها موجب فشار اقتصادی جدی و بی ثباتی داخلی روسیه شود و روس ها آنرا لمس کنند، در شرایط خاصی قرار خواهند گرفت که مجبور به دادن امتیازات به غرب می شوند. بدیهی است که در این سناریو، نظم فعلی به رهبری آمریکا با قدرتی بیش از پیش احیا و مستقر خواهد شد و رقیب بزرگ او که چین باشد نیز چاره ای جز تمکین در برابر غرب و آمریکا نخواهد داشت.

۴.۴ سناریوی چهارم) روس پیروز: چهارمین سناریو در فضایی قابل تصور است که هم ریسک پذیری غرب و ناتو ناچیز بوده و هم تحریم هایی اعمالی علیه روسیه اثربخشی چندانی نداشته باشد. در واقع، روس ها نه تنها بتوانند خود را با شرایط تحریمی تطبیق دهند بلکه وضعیت خود را بهبود نیز ببخشند. این سناریو را می توان سناریوی «روس پیروز» نامگذاری نمود. در این وضعیت نیز بی تردید نظم بین الملل دچار تغییرات جدی خواهد شد. بخش زیادی از کشورهایی که دنباله روی از غرب را به عنوان راهکار اصلی بقای خود انتخاب کرده بودند، دچار تردید جدی شده و شرایط برای شکل گیری یک نظم موازنه ای دو قطبی یا چندقطبی بصورت شفاف فراهم خواهد شد.

۵. نتیجه گیری

هرچند که همه این سناریوها محتمل اند، اما از این میان سناریوهای مهار روسیه و روس پیروز که به نوعی نقیض هم هستند محتمل تر بنظر می رسد. این مهم خود گویای این نکته کلیدی است که هیچ چیز در خصوص آینده جنگ اکر این مشخص نیست. در حقیقت در این دو سناریو، انتظار اینکه ناتو و غرب به این تصمیم برسند که بخواهند تسلیحات ویژه ای را به اوکراین بدهند یا آماده جنگ با روسیه شوند چندان متصور نیست چرا که پیامد این تصمیم ممکن است منجر به جنگ هسته ای شود؛ اما اینکه بتوانند هوشمندانه روسیه را از لحاظ فشار اقتصادی و تحریم های وضع شده از طریق همکاری که با هند و بقیه کشورها مثل عربستان و ایران می کنند، مهار کنند یا بالعکس، روس ها بتوانند با همکاری با سایر دولت ها مانع از اثربخشی تحریم ها علیه روسیه شوند؛ وضعیت آتی را تعیین خواهد کرد. بدیهی است که اگر سناریوی «روس پیروز» محقق شود، نظم بین الملل فعلی قطعاً تغییر خواهد کرد و از سویی

سناریوهای آینده جنگ اوکراین و دلالت‌های آن بر نظم بین‌الملل (علیرضا خسروی) ۱۳۷

دیگر اگر روسیه مهار شود، نظم فعلی که فعلاً در شرایط گذار است مجدداً به نقطه باثبات با نمایندگی آمریکا بازخواهد گشت!

از این منظر لازم است تا تصمیم سازان و تصمیم گیران در جمهوری اسلامی ایران با حساسیت ویژه این شرایط بین‌المللی را رصد نموده و از انجام کنش‌هایی که می‌تواند کشور را به زمین بازی قدرت‌های بزرگ مبدل کند به شدت پرهیز نمایند. آنچه که اهمیت دارد این است که وضعیت فعلی حاکم بر نظم بین‌الملل مطابق آنچه تشریح شد می‌تواند فرصتی راهبردی برای ج.ا.ا. در طراحی دقیق برای پیشبرد منافع ملی و ارتقای جایگاه کشور به حساب آید. نقطه کلیدی در این طراحی رعایت استقلال است که اتفاقاً از دال‌های اصلی گفتمان انقلاب اسلامی است. در این شرایط باید به شدت نسبت به سیاست کشورهای دیگر و بعضاً طرح‌ها یا پیشنهادهایی که حتی از سوی افراد مختلف داخلی ارائه می‌شود با حساسیت ویژه نگاه کرد! به نظر می‌رسد اگر هوشمندانه رفتار شود، زمینه و زمان برای تعامل و امتیازگیری از همه قدرت‌های بزرگ بین‌المللی و منطقه‌ای و آغاز جهشی بزرگ و امیدبخش فراهم است!

پی‌نوشت

۱. لازم به ذکر است که در موعد زمانی تولید این مقاله (نیمه دوم سال ۱۴۰۲)، غرب آسیا در مسیر تنش‌زدایی میان دولت‌های منطقه‌ای و بهبود روابط قرار داشت. از این منظر اشاره به این پیشران و عدم قطعیت مترتب بر آن می‌تواند نشانه‌ای دقیق برای روایی پیشران‌های اشاره شده باشد. در واقع ذکر وقوع طوفان الاقصی و جنگی که اکنون ۶ ماه از آن می‌گذرد، گواهی است بر دقت و صحت پیشران اشاره شده.

کتاب‌نامه

اسدی، علی اکبر (۱۴۰۱). «جنگ روسیه و اوکراین: چشم‌اندازها، پیامدها»، تهران، گزارش‌سیاستی، موسسه افق آینده پژوهی

آکومار، بهادر (۲۰۲۲). «با قطع ناگهانی نفت؛ عربستان به بایدن سیلی زد و به پوتین کمک کرد»، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، کانال همایش نظم بین‌المللی به نقل از وب‌سایت Indian Punch line

اعلایی، حسین (۱۴۰۱). «زمستان سرد ۲۰۲۲ اروپا: از افسانه تا واقعیت»، تهران، گزارش‌سیاستی، موسسه افق خسروی، علیرضا؛ اسدی، علی اکبر (۱۴۰۲). «نظم بین‌المللی و سناریوهای آینده»، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی

خسروی، علیرضا (۱۴۰۱). «آینده پژوهی؛ روش ها و کاربردهای آن»، تهران، انتشارات افق آینده پژوهی راهبردی

خسروی، علیرضا (۱۴۰۱). "جنگ اوکراین و نسبت آن با مسائل امنیت ملی ج.ا.ا"، تهران، نامه آینده پژوهی، موسسه افق

دنیای اقتصاد (۲۰۲۳). "بسته تحریمی جدید اتحادیه اروپا علیه روسیه". قابل دسترسی از: <https://donya-e-ektesad.com/>

سیمبر، رضا و هدایتی شهیدانی، مهدی (۱۳۹۲)، روندهای متحول در روابط روسیه و ایالات متحده آمریکا (مذاکره و همکاری، رقابت و تعارض)، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۸۱، بهار.

شکوهی، سعید (۱۴۰۱). «سوء برداشتهای پوتین و جنگ ۲۰۲۲ اوکراین»، تهران، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۱۵، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۴۰۱، صص ۲۶۵-۲۸۸

علایی، حسین (۱۴۰۱). "اوکراین و تهدیدات هسته‌ای پوتین" خبرگزاری تابناک، قابل دسترسی از: <https://www.tabnak.ir/fa/news/1147298/>

قهرمانپور، رحمن (۱۴۰۰)، نشست آمریکا و نظم بین المللی، تهران: موسسه افق آینده پژوهی راهبردی، اردیبهشت.

نیاکویی، سید امیر نیاکویی و صفری، عسگر (۱۳۹۷)، الگوی رفتاری روسیه در نظام بین الملل: تلاش برای دستیابی به موازنه قوای مطلوب (۲۰۱۴-۲۰۱۸)، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز، شماره ۱۰۳، پاییز.

ولی زاده، اکبر و دیگران (۱۳۹۴)، تأثیر بحران سال ۲۰۱۴ اوکراین بر روابط روسیه و ایالات متحده، مطالعات اوراسیای مرکزی، دوره ۸، شماره ۱، بهار و تابستان.

یورونیوز، ۲۰۲۳/۰۶/۲ "نرخ تورم در منطقه یورو به پایین‌ترین حد در ۱۴ ماه گذشته رسید". قابل دسترسی در: <https://persi.euronews.com/2023/06/02/euro-area-annual-inflation-is-expected-to-be-61-in-may-2023>

یورونیوز (۲۰۲۳). "استقرار سلاح هسته‌ای در بلاروس هشدار برای غرب است". قابل دسترسی از: <https://persi.euronews.com/2023/06/17/russias-declared-goals-ukraine-putins-words-deployment-nuclear-weapons-in-belarus-warni>

Barbashin, Anton and Hannah Thoburn (2014), "Putin's Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin's Invasion of Crimea", Foreign Affairs, March 31, Available at: <http://www.foreignaffairs.com/141080/anton-barbashin-andhannah-thoburn/putins-brain>, (Accessed on: 3/09/2022).

Brands, Hal (2022). "China, Russia and Iran Are Slowly Ganging Up on the US". bloomberg, <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2022-09-01/china-russia-and-iran-are-slowly-ganging-up-on-the-us?leadSource=uverify%20wall>

Burchard, Hans (2022) Germany's Scholz inks gas deal with United Arab Emirates). politico, Available at: <https://www.politico.eu/article/germany-olaf-scholz-gas-deal-united-arab-emirates-human-rights-gulf-energy-crisis/>

- Göktug, Morçöl(2001). "What Is Complexity Science? Postmodernist or Postpositivist?" EMERGENCE, Volume 3, Issue1,p: 104–19
- Economist intelligenc (13th Oct 2022)."Energy crisis will erode Europe's competitiveness in 2023", Available at: <https://www.eiu.com/n/energy-crisis-will-erode-europe-competitiveness-in-2023/>
- Götz, Elias and Jørgen Staun (2022), "Why Russia Attacked Ukraine: Strategic Culture and Radicalized Narratives", Contemporary Security Policy, Vol. 43,No. 3, pp. 482-497, (doi: 10.1080/13523260.2022.2082633)
- Haass ,Richard (2022)." A Ukraine Strategy for the Long Haul ;The West Needs a Policy to Manage a War That Will Go On". Foreignaffairs. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/2022-06-10/ukraine-strategy-long-haul>
- https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy_2.pdf : US national security strategy,2015
- <https://www.teletrader.com/biden-the-world-is-at-an-inflection-point/news/details/59886234?internal=1&ts=1686829886583>
- <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-2-20-23/index.html>
- <https://energynews.pro/en/can-russian-gas-be-replaced-in-europe>
- International Monetry Fund (2022)."Natural Gas in Europe: The Potential Impact of Disruptions to Supply", IMF WORKING PAPERS. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2022/07/18/Natural-Gas-in-Europe-The-Potential-Impact-of-Disruptions-to-Supply-520934>
- Lucente Adam(2022)." Qatari oil, gas exports up 100% in 2022". al-monitor. Available at: <https://www.al-monitor.com/originals/2022/09/qatari-oil-gas-exports-100-2022#ixzz85M7gR8Rs> "
- McFaul, Michael (2014), "Moscow's Choice." Foreign Affairs, November/December. Available at: <https://www.foreignaffairs.com/articles/eastern-europecaucasus/2014-10-17/faulty-powers>, (Accessed on: 21/06/2022).
- Mearsheimer, John (2022), "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault?", Foreign Affairs, September/October, Available at: <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-h-mearshimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-wests-fault>,(Accessed on: 21/08/2022)
- Noureddine, Ali(2022)." Qatar Takes The lead in Europe's Race for Gas". Fanack. Available at: <https://fanack.com/economy/features-insights/qatar-takes-the-lead-in-europes-race-for-gas~242345>
- Snyder, Timothy (2014), "Putin's New Nostalgia", New York Review of Books, Available at: <http://www.nybooks.com/blogs/nyrblog/2014/nov/10/putinnostalgia-stalin-hitler/>, (Accessed on: 21/08/2022).
- Walker, W. E., Harremoës, P., Rotmans, J., van der Sluijs, J. P., van Asselt, M. B. A., Janssen, P., et al. (2003). Defining uncertainty: A conceptual basis for uncertainty management in model based decision support. Integrated Assessment, 4(1), 5–17.
- Vincent A. W. J. Marchau • Warren E. Walker • Pieter J. T. M. Bloemen • Steven W. Popper (2019). "Decision Making under Deep Uncertainty "springer: Open Access (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).